

A népoktatás reformja, melynek törvényté válásában nem lehet kételkedni, már maga is örök emléket biztosít tanügyünk történetében *Berzeviczy* miniszter működésének, és az ő «kitűnő munkatársának» *Halász Ferenc*nek, a ki a törvény-tervezetet szerkesztette.

KOVÁCS JÁNOS.

AZ EGYHUZAMBAN VALÓ TANÍTÁS AZ ELEMI ISKOLÁKBAN.

I.

A középkor hagyományos tanítási módja, mely akkoriban az egész vonalon, az összes iskolákban, a legfelső iskoláig, az egyetemig, szokásban volt, az utolsó évszázadok folyamán lassanként megváltozott. Először az egyetem szakított a délelőtt 8—10 és a délután 2—4 óráig tartó, tehát osztott tanítással, ami mellett a csütörtöki nap egészen szabad volt. Aztán sorra került a gimnázium és a vele egyenrangú reáliskola. Tudvalevőleg hazánk számos vidéki középiskoláiban már divik az egyhuzamos tanítás és habár mindenki elismeri, hogy a középiskola első osztályának növendékére felette nagy feladat az 5 órán át történő tanítás, mégsem akad senki, aki ellene tiltakoznék. Legfeljebb egy-egy ilyen akadémiikus megjegyzésre akadunk, mint amilyent Kemény igazgató úr tesz a Magyar Pædagogia legutolsó számában (201. lap), hogy a középiskola 1. osztályában az 5. órában a kimerültség jelei még a normális gyermekeknél sem ritkák.

Legvégül sorra került az elemi iskola és pedig nem minálunk először. A külföld számos elemi iskolájában már rég behozták az egyhuzamban való tanítást, így Krécsey szerint Amerikában, továbbá Svédországban, ahol magam is láttam, Németország számos városában, míg ellenben minálunk csekély kivételektől eltekintve, az egyhuzamban való tanításnak csak egy válfaja, amely eléggé el nem ítéhető, a váltakozó rendszer tudott lábra kapni és pedig nem csupán Budapesten, hanem még a vidéki városokban is. Sőt akadtak olyanok is, akik ezen váltakozó rendszert a falusi iskolák számára is ajánlották, mivel ilyen módon fél annyi tanteremre, sokkal kevesebb fűtőanyagra és esetleg félannyi tanerőre lenne szükség.

Az egyhuzamban való tanítás kérdésében mindezideig konzervatív álláspontot foglaltam el, abból a tényből kiindulva, hogy az évszázadokon fennálló tanítási módba teljesen beleélte magát, ahhoz alkalmazkodott az iskolába járó gyermekcsereg és azoknak szülői. A tanító

és tanítónőképzők részére készült testtanomban * e kérdésre vonatkozólag következőképen nyilatkoztam (159. lap): «Kisebb gyermekeket két óránál hosszabb szellemi munkára nem kell fogni, a 3—4 órán át egyhuzamban való tanítás kimeríti őket. Egyhuzamban való tanítást csak ott lehet tűrni, ahol a helyi viszonyok arra kényszerítenek, például ahol a gyermekek nagyon távol laknak az iskolától.» Ugyanily szellemben tiltakoztam a fővárosban divó és mindinkább elharpódzó váltakozó rendszer ellen, és a Magyar Nemzet tanügyi mellékletében két év előtt egy beosztási módot közöltem, miképpen lehetne egy tanteremben két osztályt tanítani, tehát váltakozó rendszer szerint, de nem egyhuzamban, hanem délelőtt és délután. Hogy a váltakozó rendszerű tanítás, magánórák, inasok oktatása folytán egyes tantermek reggel 8-tól este 9-ig szakadatlanul elfoglalva voltak, arról még régebben írtam a Pester Lloydban.

Mindazonáltal mégis amellettt kardoskodtam az országos közegészségi egyesületben, hogy az iskolaegészségügyi szakosztály e kérdésnek lehető mély tárgyalásába bocsájtkozzék, hogy az egyesület körén kívül álló szakembereket is meghallgasson, sőt hogy közvetlen megfigyelésre és adatok begyűjtésére is elhatározza magát. Tettem ezen indítványokat azon szempontból, mert láttam külföldön, hogy számos helyen elhagyták a ketté osztott tanítást és az egyhuzamosra tértek át. Azt föltételezni pedig nem lehetett, hogy ily nagy horderejű reformra csak így könnyedén határozták el magukat nemcsak Németországban, hanem más államokban is.

Azzal a körülménnyel teljesen tisztában voltam, hogy ezen reform nem tartozik a külső reformok közé, amilyen «népszerűsége és varázsa miatt kell a magyarnak, amelyről írnak és beszélnek», sőt ellenkezőleg, sokkal mélyrehatóbb a gyermek egész napi munkájának beosztása szempontjából, amint ezt alább bővebben fogom kimutatni. És éppen ezért nagyon sajnálom, hogy az országos közegészségi egyesület nem végzett teljes munkát, hanem megelégedett a véleményekkel. Ilyen módon a kérdés megpihenésre nem fog jutni, hanem az eddigi kórságos kísérletek alapján tett tapasztalatok nyomán újból szőnyegre fog kerülni. Részemről az országos közegészségi egyesület értekezletein — titkári működésemnél fogva — véleményt nem mondtam, hanem tovább tanulmányoztam a kérdést. Előmozdította működésemet, hogy egy magániskolában alkalmam volt az egyhuzamban való tanítást meg is figyelni.

Következő fejtegetéseimben semmiféle más mellékkérdésre ki-

* Testtan, neveléstani és egészségügyi vonatkozásokkal. Franklin-Társulat, 1904.

térni nem óhajtok. Így nevezetesen nem arra, hogy a tanítás 8 óra helyett $\frac{1}{2}9$ vagy 9-kor kezdődjék-e, mert ennek az osztott vagy osztatlan tanításhoz semmi köze. A közép európai idő behozatala miatt egyes helyeken — tehát helyi okokból — kénytelenek voltak a régi renden változtatni, pl. Brassóban is; másutt, például Hamburgban ősi szokás a 9 órai kezdés és a túlnyomóan Poroszországból odaszármazott tanárok alig tudták kivinni, hogy nyáron 9 óra helyett 8-kor kezdődjék a tanítás a gimnáziumokban. Ahol egyébütt a $\frac{1}{2}9$ vagy 9 órai kezdést behozták, csakhamar ismét elhagyták, mert meggyőződtek, hogy ezen változtatás csak a kiváltságos osztály néhány elkényeztetett gyermekének és nem az óriási többségnek, a nép gyermekeinek való, akik korán kelve örülnek, ha rossz levegőjű, fűtetlen szobájukat az iskola meleg, tiszta levegőjű tartózkodásával felcserélhetik. A 8-kori nagyobb sötétség és hideg egyáltalában nem szólnak ellene, mert a kettő, sötétség és hideg, nagy ritkán szokott egyszerre előfordulni, mint éppen 2 év előtt decemberben, amikor ez irányban Budapesten is nagy mozgalom keletkezett volt. Aki pedig a »fűtetlen« szobából (ami lényeges) megfigyeli a hőmérő állását, az ugyanolyan tapasztalatra fog jutni, mint jó magam, hogy télen a reggeli 8 és 9 óra hőmérséke között alig, vagy legfeljebb $\frac{1}{2}$ — 1° -nyi különbség van.

Egy másik mellékkérdésre, a $\frac{1}{2}$ órás tanórák rendszeresítésére sem fokok kitérni, mert ez is független az osztott vagy osztatlan tanítástól. Testtanomban több helyen az egyórás folytonos munka ellen emelem fel szavamat, részint a szellem kifáradásának leküzdése végett, részint, hogy az ülésben egyoldalúan kifárasztott hátizmok kipihenhessék magukat, részint, hogy a kis gyermekek apró-cseprő dolgaikat, szükségleteiket a tanításnak e néhány percnyi megakasztása alatt elvégezhessék. Nehezebb tantárgyakkal, hittannal, számtannal, külföldön már rég megteszik. A kísérleti psychologia feladata egyébként eldönteni, vajjon a $\frac{1}{2}$ vagy egész órai tanítás az eredményesebb.

Végül eldöntöttnek veszem fel az egyes tanórák közötti szünetet, akár osztott, akár osztatlan tanítási rendszerről van szó. Az óra közti szünetekre nem csupán a szellemi munkaképesség helyreállítása végett van feltétlen szüksége a gyermeknek, hanem az ülésben fáradt izmok kipihentetésére, az el nem fárasztott izmok foglalkoztatására és nevezetesen a tantermeknek szellőztetésére. Sajnos, minálunk a mesterséges szellőztetés sehol sem kielégítő, de még ily esetben is a friss levegő felette előnyös, amely a nyitott ablakokon át nagy mennyiségben beáramol. Kétségtelen, hogy a tiszta levegőjű tantermekben sokkal könnyebben megy a figyelés és tanulás, mint azokban, amelyek az egyének által kilélegzett levegővel meg vannak rontva. A szel-

lőztetés előnyéről még a leghidegebb téiben sem kell lemondani; ha az ablakok 1—2 percig nyitva vannak, akkor a falak nem hűlnek le és mégis elég ezen idő a levegőnek tökéletes megújítására. A szünet további szakaszában a hideg levegő kellőképp fölmelegedik és mire a gyermekek ismét a tanterembe bejönnek, minden kár nélkül beszívhatják. Az órák közti szünetre, átlag 10—15 percet számítva, még 5 percet hozzá kell számítani, míg a tanítás fonala újból fölvehető. A nürnbergi nemzetközi iskolaegészségi kongresszuson egyes felszólalók azt hangsúlyozták, hogy célszerűbb a szünetekre fordítandó időt nem egyformán, hanem változóan felhasználni, úgy hogy egyes nagyobb, pl. 20 percnyi szünetek keletkezzenek.

Itt azonban az a kérdés merül fel, vajjon a tanításnak hosszabb időn át, egy teljes órán át való félbeszakítása egyszerűen csak órák közti szünetnek tekintendő-e, avagy pedig a tanítás megszakításának. A svéd középiskolákban¹ van ezen egy órai megszakítás életbe léptetve, mely a dejeuner bevitelére szolgál és mely alatt a közel lakó tanulók haza is mennek. Ezen eljárás mindenestre átmenetet képez az egyhuzamban való és osztott tanítás között. Ellenben kétségtelen, hogy azon napi beosztás, melyet miss Stevens angol igazgatónő a jelenlegi angol rendszernél, amely délben 2 órán át megszakítja a tanítást, helyesebbnek tart és amely szerint a tanítás a nagyobbak részére 9-től 3-ig tartana (tehát 6 órán át), egy félórás szünettel délben, kisebbek részére pedig 9-től 1-ig (4 órán át) egy félórás és egy negyedórás szünettel, határozottan az egyhuzamos tanítási rendszernek felel meg.² Kár, hogy nincsen határozottan megmondva, mily korúak a nagyobbak és a kisebbek. A tanításnak megszakítása két órán át, mely alatt a lunche-öt vagy dejeunerert eszik Angliában és Franciaországban, az osztott tanítási rendszernek felel meg, bár az idő rövid az étkezés és az újabb tanítás között, de ez elég, mert nem a nap fő étkezéséről van szó.

Habár feleslegesnek látszik, mégis hangsúlyozni kívánom, hogy az órák közti szünetet a szabad, friss levegőn való mozgással kell tölteni, óvakodva azonban a túlságos testi megerőltetéstől, amely kétségtelenül fáraszt. Semmiesetre sem mondható üdítő szünetnek az a mód, amely számos iskolában divik, így Budapesten is: az összes gyermekeket a folyosóra szorítják, ahol párosával lépdelnek, persze legtöbb-

¹ A svéd középiskolákban egyébként igen hosszú ideig naponta 5—7 órán át folyik a tanítás, aminek oka a 9 hónapos tanévben van. Rövid a tanév, mert a tanulók óriási többsége vidéki, a városok pedig kicsinyek. Lásd Magyar Pädagogia 1901. 385. lapon.

² Lásd Kemény M. Pädagogia 1904. 204. lap.

szőr helyben, az éppen kilehelt szénsavdús levegőt ismét beszívja. Az ily szünet sem a szellemet, sem a testet nem üdíti, hanem ellenkezőleg rontja. Amely iskolában a szünetnek kellő felhasználása lehetetlen, ott két óránál hosszabb tanítás egészségi szempontból föltétlenül elítélendő, akár osztott a tanítás, akár egyhuzamos. Az angolok hallja, a franciák préau couvert-je még rossz idő esetére is biztosítják a friss levegő beszívását, széles folyosók és tág tantermek szintén megfelelnek a célnak.

II.

Az osztott vagy osztatlan tanítási rendszer megítélésében egyoldalúság volna csupán csak az iskola munkájára tekintettel lenni. Habár mindenki készségesen megengedi, hogy a napnak azon óráit foglalja le magának az iskola, amelyek céljai elérésére a leghasználhatóbbak, viszont senkisé fogja túlságosnak mondhatni azon követelésünket, hogy az iskola, mint a szülők után a legfontosabb tényező a gyermek nevelésében, az idő beosztásában tekintettel tartozik lenni mindazon egyéb feladatokra és kötelességekre, melyek a gyermekre a test fejlődése, a jövője érdekében háramlanak. Kiszakítani az iskolát a gyermek teendői közül, ha lehetséges is, mégis a gyermek egészséges fejlődésének meggátlásával járhat. Akképen kell beosztani a gyermek egész napját, hogy mindenre jusson idő, ami a gyermek érdekében van.

Látható, hogy részemről az időbeosztás tekintetében a legmesszebb menő álláspontot foglalom el, amely kizárólag a gyermek érdekét tartja szem előtt. Amellett el kell hallgatnia úgy a szülők, mint a tanítók magánérdekeinek. Az iskola a gyermekek kedvéért áll fenn és nem az utóbbiak kedvéért. Az is igaz, hogy a gyermekek érdekében van, ha az iskola tanítója munkáját jó kedvvel, kipihent testtel és szellemmel végzi. Napi beosztásában azonban a tanító könnyebben tud alkalmazkodni az iskolához, nevezetesen ha életkörülményei egyéb foglalkozásokra nem kényszerítik. Hogy a szülők kívánságai döntő hatással nem birhatnak az iskola ténykedésére, kétségtelen, de viszont az is kétségtelen, hogy lehetőleg tekintetbe veendő. Nem minden szülő elfogult a saját gyermeke iránt és ha az, úgy csak a túlságos szeretet nyilvánulása, amelyet vezetni, helyes irányba terelni lehet és kell, de elfojtani és mereven visszautasítani nem szabad, a gyermek érdekében nem szabad.

Az iskolás gyermek otthoni munkája közül első helyen áll az iskolában nyert lecke megtanulása, a felkapott feladatok elkészítése. Hogy a tanuló ezen egyéni munkája feltétlenül szükséges, hogy nem elég, ha az iskolában az összesség keretében az anyagot megérti és

talán tudja is, azt e helyen bizonyítani nem kell. Igazán csak akkor sajátította el a tanuló a tanultakat, ha maga is begyakorolja magát. Erre a célra Kemény naponta 1—2 órát szán, ami a valóságnak nagyjában megfelel, amint az az alanti táblázatból kitűnik, amelyet egy magániskola tanítványainak szülői által szolgáltatott adatok alapján állítottam össze.

Osztály	1/4—1/2 óra	1/2—1	1 óra	1 1/2 óra	2 óra	3 óra	4 óra	Összesen
I. fiú	5	4	1	4	—	—	1	25
II. „	2	2	6	2	2	—	—	14
III. és IV. fiú	2	1	6	3	2	1	2	17
I. leány	8	2	6	3	—	1	—	22
II. „	8	4	5	2	—	1	—	20
III. „	—	3	7	5	—	—	—	15
IV. és V. l.	3	4	4	5	4	3	—	23

Vajjon az adatok a valóságnak megfelelnek-e, arról természetesen jót nem állhatok; azon egyéni benyomáson azonban nem folytathatom el, hogy a szülők, főleg az anyák legnagyobb része a legnagyobb készséggel és a legjobb indulattal iparkodott eleget tenni. Hasonlóképp sajnálattal kell mondanom, hogy a kívánt adatokat nem minden szülő szolgáltatotta be. A szülőknek körülbelül egy negyede nem szolgáltatotta vissza a tél közepén kiadott kérdőíveket, amelyekben a gyermeknek egész napi munkájára vonatkozó adatok bejegyzését kértük. Azt, vajjon a szülőknek az osztatlan vagy az osztott tanítás tetszik-e, avagy nem, azt egy szóval sem kérdeztük ezen ívben, hasonlóképpen egy szóval sem árultuk el, vajjon melyik iránynak vagyunk hívei.

A kérdésekben arra nem terjeszkedtem ki, hogy a tanulást mikor végezték. Más idő erre a célra nem igen állhatott rendelkezésre, mint a délután, bár a reggeli idő 9-ig, az iskola megkezdéséig is felhasználható volt, valószínűen csak ismétlésre, átolvasásra. Az estét aligha használhatták a tanulásra, mert e tanulók általában sokat aludtak, azaz korán lefeküdtek. Mellékelve közlöm az alvás tartamát, már csak azért is, hogy kimutassam, mily kevés az a 9 óra, amit *Bureaud-Riofrey* táblázatában 7 éves gyermeknek számít. *Oxel Key* sokkal többet követel, mint *Bureaud-Riofrey*.

Az alvás tartama :

Osztály	9	9—10	10	10—11	11	11—12	12 óra	Összeg
I. fiú	—	—	—	10	—	15	—	25
II. „	—	—	—	3	10	—	2	15
III. és IV fiú	—	—	1	12	—	4	—	17
I. leány	—	7	—	5	9	3	—	24
II. „	—	—	2	10	7	—	1	20
III. „	—	—	3	7	6	—	—	16
IV/V. „	—	1	9	10	4	—	—	26
Összeg	—	8	15	57	36	22	3	141

Sok helyütt, nevezetesen Franciaország- és Angolországban, az iskolában egyttal elvégzik a feladatokat, megtanulják a leckéket stb. és ilyen módon a tanulóknak odahaza semmi dolguk sincsen. A francia elemi iskolák tanítóit kizárólag az állam fizeti, a városok azonban, melyek túlnyomóan szocialista kezekben vannak, külön fizetnek a tanítóknak; Grenobleban, ahol ezen intézményt láttam, évente 200 franc-ot, és ezért kötelesek a gyermekekkel 10—12-ig és délután 4—6-ig foglalkozni; a rendes tanítás és ezen ismétlő oktatás között játék van. A Kemény igazgató által közölt adatokból következtetem, hogy úgy van ez Párisban és a sok óra számból azt is, hogy így van ez Angliában. A francia nyilvános elemi iskolákba azonban a tanítóknak csak a fele járt; bizonyára másképp lesz ez a szerzetes iskolák megszűnése után. Végül minden lyceumnak van elemi iskolája, sőt még classe enfantine-ja (= óvó) is. A jobb módúak túlnyomóan az utóbbi iskolákba adták tanköteles gyermekeiket. Hogy ezekben milyen a munkabeosztás, nem tudom.

Külömben nálunk is nem egy iskolában a tanteremben végzik el leckéiket azon jobbmódú gyermekek, akiket szüleik a külön órára (a privátába) járatnak. Hogy ezen privátába mennyire el van terjedve, mindegyikünk nagyon jól tudja; ekkép a délelőtti 2 órai tanítás egy 3-kal megnyúlik, sőt esetleg egy 4-kel is. Én magam jártam a magyar és aztán a német privátába, naponta 12-kor szabadultam haza számos más társaimmal és délután 2-kor ismét iskolában kellett lennünk.

Másik fontos feladata a tanuló gyermeknek, hogy lehető sok időt töltsön a szabadban mozgással. Hogy az ilyen mozgás mennyire szükséges a fejlődő szervezetnek, azt e helyen fölösleges tárgyalni.

Tagadhatatlan, hogy az országban az elemi iskolások legnagyobb részét élvezhetik a friss levegőt, ha csak lábukat az ajtón kiteszik. Városaink rohamos fejlődése folytán azonban ezen lehetőség, különösen a jobb módú gyermekekre nézve, mindinkább elvész; az udvarra ki nem mehetnek, mert nincs. Az utcára ki nem mehetnek, mert szüleik féltik a rossz társaságtól. Terek a városok belsejében vagy nincsenek, vagy nem elegendő nagyok. Nagy utat kell előbb megtenni, első sorban Budapesten, míg megfelelő üdülő helyre juthatnak a szülők gyermekeikkel. Nem csoda, ha a nagy távolság és a sok kellemetlenség miatt sok gyermek csak ritkán kerül friss levegőre. De amint a középiskolák tanulói számára az iskola biztosította a játékdélutánt, úgy méltán elvárható az elemi iskolától, hogy tanulói számára a szabad levegő fölkeresését legalább lehetővé tegye és ne akadályozza. Ezen célra túlnyomóan csak a délután használható föl, a délelőtt részint az idő rövidsége, részint a család felnőtt tagjainak elfoglaltsága miatt csak kivételesen. Vajjon a délutánt erre a célra tényleg felhasználják a szülők, azt az iskola kutatni nincs is hivatva, de az orvosi kar a friss levegő, az élénk mozgás jótékony hatásainak tárgyalása által elősegítheti a fejlődést ez irányban. Nem volna annyi beteges iskolás gyermek, ha többet mozoghatnának a szabadban és nem volna szükség annyi svéd gyógtornára, mint jelenleg.

Végül az iskolás gyermeknek egy harmadik feladatával, a táplálkozásával, annak időpontjával kívánok foglalkozni. Jelenlegi, lehet átmeneti viszonyaink között a főétkezés ideje tág határok, 12—4 óra között váltakozik és nem lehet a művelt középosztályban oly családra akadni, amelynek fő étkezési ideje az estéli órákba esnék. Ennek az a szomorú következménye, hogy számos családban a gyermekek iskola-rendje és a férfi hivatása szerint különböző időkből történik az ebéd fölvétele. S itt megjegyezni kívánom, hogy nem abban lelem a fő ártalmat, hogy az elemi iskolás gyermekek egy része telt gyomorral kénytelen iskolába menni, hisz általánosan ismeretes, hogy a gyermek gyomrát az étel nem fekszi meg úgy, mint a felnőttekéét, és 1 óra múlva már el is felejtette az ebédét. A bajt abban a körülményben láttam sok esetben, hogy a család ebédje arra az időre el nem készülhetvén, az elemi iskolás gyermek nem kapja a rendes ebédet, hanem annak csak egy sietve elkészített részét, vagy pedig másféle hamarosan elkészített ételt, mindezt a legutolsó pillanatban, úgy hogy sietve kénytelen bekapni és alig hogy megtömté magát egy pár falattal, máris kap a táskája után, hogy az iskolába siessen. Nyugodt, kielégítő táplálkozásról ilyen esetben nincsen szó. A másik hátránya az ilyen külön étkezésnek inkább a nevelés terén van. A külön étkező gyermek, kiszakítva a közös étkezésből, mely sok esetben az egyedüli

találkozája a család összes tagjainak, eselik a közös étkezés nevelő hatásától, eselik az evés folyamán folytatott társalgástól, mely művelőleg hat reá, eselik a szülei felügyelő tekintetétől. S amint az iskolának arra kell törekednie, hogy a tanulóinak időt engedjen a szabadban való mozgásra, úgy hasonlóképen lehetővé kell tennie, hogy a tanulók a szülői házban a közös ebédben részt vehessenek annál is inkább, mivel sok családban — és egész helyesen — a gyermekek a késői vacsorában nem vesznek részt, hanem előbb megvacsorázva jökor az ágyba kerülnek.

Mínthogy Budapesten rettenetes sok a hivatalnok, tanár, akik 1—2-ig el vannak foglalva és mínthogy velük kapcsolatosan számos más foglalkozású egyén is kénytelen az ebéd idejét későbbre tenni, érdekes volna általában megtudni, hogy mikor történik az ebéd. A különböző időpontokról fogalmat nyújt a következő táblázat, amelyet a magániskola növendékei szülői házának étkezési idejéről összeállítottam.

Az ebéd időpontja:

Osztály	12 óra	1	1 ¹ / ₂	2	2 ¹ / ₃	3—1 ¹ / ₄		Összeg	A vacsorában nem vett részt
I. fiú ---	—	4	16	1	2	—	—	23	7
II. fiú ---	—	9	1	2	3	—	—	15	8
III. és IV. fiú	1	4	9	3	—	—	—	17	2
I. leány ---	2	9	11	1	—	1	—	24	2
II. leány ---	1	3	12	2	—	—	2	20	4
III. leány ---	—	2	10	2	—	—	2	16	2
IV. és V. leány	—	5	14	3	1	—	1	24	3
Összeg	4	36	73	14	6	1	5	139	28=20%

Hasonló viszonyok uralkodhatnak, bár nem oly mértékben, azon vidéki városainkban is, amelyek középiskolaiban 1 óráig folyik a tanítás. Ezen körülmény egyúttal biztosítékot nyújt, hogy nem csupán a jómódú családokban ebédelnek oly későn. Hiszen a különböző hivatalokban alkalmazott szolgálk gyermekei stb. szintén ide tartoznak.

Kétségtelen, hogy ez így nincsen jól és nagyon hálás feladat lenne vita tárgyává tenni pl. az országos közegészségi egyesületben vagy a közgazdasági társaságban, miképen lehetne az étkezés terén egységesebb, egészségesebb viszonyokat teremteni.

Nem volna tökéletes ezen áttekintés a tanulók munkájáról, ha még kétféle elfoglaltságukról nem emlékezném meg. Az első a

jobbmódú gyermekek osztályrésze és az idegen nyelvek és zene oktatásában áll. Bármily véleménye is legyen bárkinek ezen oktatások legtöbb esetben hiábavaló voltáról, mégis egyelőre rettenetes nehéz a dolgon változtatni. Általában minálunk az ifjúság nagyon sokféle nyelvet tanul és következményképen nagyon kevés nyelvet tud, éppen erejének szétforgácsolása folytán. Valóban ideje lenne a nyelvek tanulásának kérdésével bővebben foglalkozni és jól meghányt nézeteket a nagy közönség között forgalomba hozni. Annyi azonban kétségtelen, hogy jó nyelvtanulás csak fiatal korban lehetséges. Aki később akar valamely nyelvet elsajátítani, ritkán fogja a társalgásban, beszédben oly tökélyre vinni, mint az, aki fiatal gyermekkorában kezdte. Hasonlókép áll a dolog a zene tanulással. Részemről hasznosabbnak tartanám helyette az ének művelését, de idő, sok idő kell, míg sikerül a nagy közönséget arról meggyőzni, hogy csak az tanuljon zenét, akinek hozzá tehetsége van. Alább közlöm a viszonyokat, melyeket erre vonatkozólag a több izben említett magániskolában találtam:

Osztály	Svéd torna vagy torna és vívás	Angol v. francia vagy német	Rajz vagy festés	Hegedű vagy zongora	Német és svéd torna vagy francia	Zene és idegen nyelv	Két idegen nyelv	Zongora, idegen nyelv és svéd torna	Zene és két idegen nyelv	Összesen	Adatokat adott tanulók száma
I. fiú	3	1	1	—	—	—	—	—	—	5	25
II. «	—	1	1	1	—	—	—	—	—	4	15
III. IV.	1	—	1	5	1	2	—	—	—	10	17
I. leány	—	1	1	2	1	—	—	—	—	5	24
II. «	—	3	—	5	—	—	—	—	—	8	20
III. «	—	1	—	4	—	2	1	1	—	9	16
IV/V. I.	—	3	1	5	1	4	2	—	1	17	24
Összeg	4	10	5	22	3	8	3	1	1	58	141

Látjuk, hogy egyes gyermekek nagyon is meg vannak erőltetve és nem kell ezen megerőltetést a délelőtti oktatásnak tulajdonítani, mely a délutánt ily mellékfoglalkozásokra felhasználhatóvá teszi. A baj csak az lenne, hogy ha a tanítás délután is folynék, akkor a munka legnagyobb része a délutánra torlódnék össze és a szabadban való üdülésre idő sem maradna.

A másik féle elfoglaltsága a tanulóknak a szegény néposztályban lehető és azok zsenge erejének kiaknázásában áll. Nálunk erre

vonatkozó adatokat még nem gyűjtött senki, bár ujság-, gyufa stb. eladással, bábúfelállítással tekézőknek, rongy- és csontszedéssel stb. elég gyermek foglalkozhatik, azonban távolról sem oly mértékben, mint az iparilag előrehaladott Németországban, ahol törvényes intézkedésekkel voltak kénytelen a túlságos kihasználásnak gátat vetni. Küzdhetni ezen kiaknázás ellen még a napközi otthonokkal, amely azon időre, míg a gyermek ott van, lehetetlenné teszi erejének igénybe vételét. Hogy ezen napközi otthonok azáltal is, hogy a szülői felügyeletet nélkülöző és szerteszéjjel csatangoló gyermekeket gondjaikba veszik, ezeknek és a társaságnak igen nagy szolgálatot tesznek, csak említeni akarom, és pedig azon célzattól, mert ezeknek minél nagyobb mértékben való elterjedését kívánatosnak tartom. Faluhelyen és kisebb városokban, ahol egyik ember ismeri a másikat, ahol a gyermekek az összesség felügyelete alatt állanak, ott feleslegesek, de közepes nagyságú városokban, melyek lakossága úgy 50.000 körül van, már szükség lehet rájuk (Erlangen, ahol az első létesült, akkoriban 70-ezer lakost számlált). Nagy városokban, mint amilyen Budapest, éppenséggel nélkülözhetetlenek, sőt nincsen távol az idő, midőn ezeket majd szorosabb kapcsolatba kell hozni az iskolával.

III.

Az elemi iskolai tanulók egész napi munkakörét szem előtt tartva, rendkívül nehéz az iskolai tanítási időnek olyatén beosztása, mely az összes tanuló gyermeknek megfelelne. A mozgalom, melyet a sziv-utczai elemi iskola tanító kara előzetes egyéb kísérletek után, az egyhuzamos tanítás érdekében újból megindított, éppen ezért a legnagyobb figyelmet és a legbehatóbb méltánylást érdemli. A dél-előtti egyhuzamos tanítást kívánva, azon tanulókat, akikre szüleik felügyeletet gyakorolni nem tudnak vagy nem akarnak, délután a napközi otthonba óhajtja kezűgyességgel, kézimunkával, játékkal és bizonyára a feladott leckék megtanulásával, feladatok elvégzésével is foglalkoztatni.

A kérdésnek lényege, vajjon a délelőttre szorított tanítás tartama mekkora? vajjon túlhosszú tartamával nem teszi-e ezen reform-eszmét eleve lehetetlenné? Ezen alapvető kérdés eldöntése után lehet csak arról vitatkozni, vajjon a fenti beosztás célszerű-e és életbe léptetése óhajtható-e?

A népoktatásról szóló 1868. évi XVIII. törvény 52. §-a értelmében az elemi iskolákban a tanórák száma a tanulókra nézve a mindennapi iskolában legalább 20 és legfeljebb 25, beleértve a hit és erkölcsstant, de nem érve ide a testgyakorlatot és a mezőgazdasági

vagy kertészeti gyakorlatokat. Ezen törvényes intézkedések alapján az osztott tanítás módjával (vasárnapot és csütörtököt szabadnak számítva) a délelőtti tanítás 2, illetőleg 3 órán át tarthat, míg a délutáni 2 órán át. Az akkori felfogásnak megfelel a testgyakorlati órának kizárása a rendes óraszámából, mert pihenőnek hitték, holott ma tudjuk, hogy ép oly fárasztó, mint a szellemi munka, nevezetesen ha a rend és szabad gyakorlatokat űzik. Azért a testgyakorlat az énekkel együtt mégis a köteles tantárgyak között szerepel (55. §.), habár egyáltalán nincsen kimondva, hogy mely osztálytól kezdve kell tanítani.

Budapest székesfővárosának iskoláiban az óraszám a 6 osztályú elemi iskolában jelenleg 21, 22, 26 (leányoknak 24, mert a 2 tornaóra elesik), 26 (leányoknak 25), 28 (leányoknak 27), 29 (leányoknak 28). A fiúknak a 3. osztálytól kezdve van heti két testgyakorlatuk, a leányoknak az egész vonalon nincsen. A már elkészült és valószínűen szeptemberben életbelépő tanterv szerint a heti óraszám lesz 21, 21 (leányoknak 22), 24, 25, 27 és 27 óra, amibe bele van számítva a testgyakorlat, amely a két elsőbb osztálynak 1—1, azontúl a fiúknak osztályonként 2, leányoknak 1 óra foglalkoztatást ró. Ekkép a 25 óras törvényes maximumot csak a két legfelső leányosztályban lépik túl heti 1 órával. Egyhuzamos tanítás esetében az új tanterv következő napi óraszámot követel: 3½ óra, 3½ óra (leányoknak 3 ó. 40 perc). 4 óra, 4 ó. 10 p., 4 ó. 30 és 4 ó. 30 perc. A régi, még most életben lévő beosztás szerint a napi megterhelés 3½, 3 ó. 40 p. rohamos emelkedéssel 4 ó. 20 (leányoknak 4 ó.), 4 ó. 20 (4 ó. 10), 4 ó. 40 (4 ó. 30) és 4 ó. 50 (4 ó. 40), azaz lényegesen több.

További tárgyalásainkban csak a 4 osztállyal kívánunk foglalkozni annál is inkább, mert ha a gimnáziumok első osztályában heti 28 órán lehet a tanulókat foglalkoztatni, akkor lehet az elemi 5. és 6. osztályban is heti 27 órán át. Az anyag különbözősége nem oly rettenetes nagy, mert sok gyermeket, akinek elég jó a szellemi képessége, csak a szegénysége tart vissza a középiskolák látogatásától.

A fővárosi óraszámokkal szemben Fináczy tanár úr az országos közegészségi egyesület február hó 19-i ülésen osztatlan helyeslés mellett azt hangoztatta, hogy egyhuzamos tanítás esetén 3 egymásután következő óra a maximum a 4 alsó elemi osztályban. Arra vonatkozólag, vajjon a testgyakorlatot beleszámítja-e, avagy nem, nem nyilatkozott. Amint látjuk, a különbség különösen a fővárosnak jelenleg érvényben lévő óraszámával szemben igen jelentékeny, míg az eltérés nem oly nagy az új tanterv óraszámával szemben, és még kisebb, ha még a testgyakorlati órákat kirekesztjük.

Alantabb táblázatban összeállítottam a Kemény igazgató úr által

nagy fáradtsággal összehozott véleményeket. Megjegyzem, hogy ahol osztott tanítás divik (annak számítva, ahol legalább 1 órai szünet választja el a két rendbeli tanítást), ott csak a délelőtti időt jegyeztem be, de ezen körülmény dült számjegy által van kitüntetve. Minthogy azt nem lehet minden esetre megtudni, vajjon az egyes órák között szünetek vannak-e, a hol nincs mondva, ott a szünetnélküli rovatba veztettem be a megfelelő számokat.

N é v	3 óra		3½ óra		4 óra		4½ óra		5 óra		6 óra	
	szünettel	szünet nélkül	szünettel	szünet nélkül	szünettel	szünet nélkül	szünettel	szünet nélkül	szünettel	szünet nélkül	szünettel	szünet nélkül
Angol törvény	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Miss Stevens:												
a) idősebbeknek	—	—	—	—	—	—	—	—	—	?	6	—
b) kisebbeknek	—	3	—	—	4	—	—	—	—	—	—	—
Tost	—	3?	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Boitel	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Eulenburg:												
a) 6—7 éves	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
b) 8—9 éves	—	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	—
Key (Svéd)	—	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	—

A többi vélemények nem voltak bejegyezhetőek, mert negatívek voltak, mint pl. Matthias-é, aki azt mondja, hogy 6—8 éves 4 óra, 6—10 évesnek, (bizonyára 9—10 évesnek) 5 óra egyfolytában sok, vagy mert pontos számot nem mondtak, mint pl. Rein és Griesbach. Alapul véve első elemi osztályú tanulónak a napi 3 órát és 8. gimnáziumi tanulónak napi 5 óráját, a midőn arra tekintettel egyáltalán nem vagyok, hogy a gimnáziumok felső osztályaiban a heti 2 tornaórán kívül a többi óra kivétel nélkül megerőltető szellemi munkát követel és e két órai különbözetet elosztva a 12 évvel, amely e két végpontot egymástól elválasztja, akkor a 4 alsó elemi osztály számára következő számsorozatot nyerjük: 3 óra, 3 ó. 10, 3 ó. 20 és 3 ó. 30. Az egész különbség ezen számtani haladvány és a székesfőváros új tervezete között (amelybe a testgyakorlat bele van számítva) 30 perc, 20 (illetőleg 30 perc), 40 perc és 40 perc, a testgyakorlati idő leszámításával pedig 20 perc, 10 perc (leányoknak 20 p.), 20 perc (30 p.), 20 perc (30 p.), 20 20 (21), 22 (23), 23 (24), 3 ó. 20., 3 ó. 20

(3 ó. 30), 3 ó. 40 (3 ó. 50), 3 ó. 50 (4). A különbség valóban csekély, és ezt is el lehetett tüntetni, mert a törvény csak azt mondja, hogy ennyi és ennyi tanórának kell lennie, azt pedig egy szóval sem mondja, hogy a tanórának egyenlőnek kell lennie a polgári órával. Az óráközi szüneteknek megfelelő megnyújtásával még ezen kis különbséget is el lehet tüntetni. Hasonló eljárást az egyhuzamos tanítás segítségével ajánlott *Hintzman*, elberfeldi reáliskolai igazgató a nürnbergi nemzetközi iskolaegészségügyi kongresszuson a porosz középiskolákban tapasztalható túlterhelés ellen; ilyen praktikával 5 polgári órából 6 tanórát csinált a szünetek felosztásával. Külömben sem erre, sem a népiskolai egyhuzamos tanításra vonatkozólag a nürnbergi kongresszus semmiféle határozatot nem hozott, mert szabályzata egyszerűen tiltotta.

Mínthogy tehát az alsó 4 elemi osztályban legfeljebb napi négy tanóráról van szó (az egy kivételt a 4. osztályban is megszüntetendőnek tartom), feltéve, hogy az óráközi szünetek tekintetében helyesebb felfogás fog érvényre jutni, nem tudom az egyhuzamos tanítást az elemi iskolában oly mereven elítélni, mint Kemény igazgató úr teszi, annál kevésbbé, mert még így is nagy az ugrás az elemi iskola 4. osztályának heti 24 órájáról az első gimnázium heti 28 órájára. Tapasztalataim, miket magániskolában tettem, nem szólnak ellene: az évnegyedi mérések alkalmával még az első osztályban sem találtam visszaesést a testsúlyban. Hogy ily elemi iskolai tanítás folytán túlterhelés okoztatnék, nem hiszem; sokkal veszedelmesebb akkor a váltakozó rendszer szerinti egyhuzamos tanítás, mikor 5, sőt 6 óra jut egy délelőttre vagy délutánra. A közellátás, vérszegénység, gerincoszlop elferdülés stb. okai túlnyomóan az iskolán kívül keresendők: adjanak a gyermekeknek jó táplálkozást, gondoskodjanak friss levegőben való mozgásukról és jó lakásukról, mely az iskolát megközelíti, akkor sokkal kevesebb lesz a beteges tanuló. Sajnálom, hogy soknemű elfoglaltságom miatt nem látogathatom oly sűrűn, mint szeretném azon fővárosi elemi iskolákat, amelyekben a tanítás egyhuzamban történik. Ha tapasztalni fogom, hogy károsan hat, akkor lesz bátorságom jelenlegi véleményemet megváltoztatni.

Mindazonáltal még sem tartom célszerűnek, hogy az egyhuzamban való tanítás az egész vonalon keresztülvitessék, mert bármily tekintélyes kisebbség (mondjuk 20, 30, sőt 40%) érdekében történék, abból a nagy többségnek semmi haszna. Az iskola olyatén egybekapcsolása napközi otthonnal, hogy utóbbi délután foglalkoznék az önként jelentkező gyermekekkel, az én szememben nem bir oly értékkel, mintha a ketté osztott tanítású rendszerhez fűzetnék. Az iskolába *kell* mindenkinek járnia és ha ott van, akkor könnyű az átvezetése az otthonba, míg lehetetlen az ellenőrzés és kényszerítés, ha erre a célra

a gyermeknek ismét be kell jönnie az iskolába. Azonkívül — mivel sem az iskola, sem az otthon nem bővelkednek helyiségekkel — ketté osztott tanítás esetén meg van adva a lehetőség az alapos szellőztetésére úgy az iskolának, mind az otthonnak. Láttam iskolát, hol 12, illetőleg 1-ig tartózkodtak a tanulók, aztán átmentek az otthonba, ahol 6-ig maradtak: rossz időben szellőzésről szó sem volt. Végül én sem vagyok barátja azon elvnek, hogy csak délelőtt kell a szellemi munkát végezni, míg a délutánra a foglalkoztatás maradjon; az élet bizony megköveteli, hogy fáradtabb testtel és szellemmel is szellemi munkát kifejtteni képesek legyünk. Ezt pedig elég korán megszokni nem is lehet.

Azon javaslatok mellett sem nyilatkozhatom, melyeket Kemény igazgató úr a ketté osztott tanítás fenntartása érdekében tesz (M. Pæd. 209. lap). A tanítás megkezdése délután 3-kor nem lendítene azon tanulók helyzetén, akik 2 után ebédelnek. A kisebbség miatt az összességnek kellene mesterséges világtítás mellett dolgozni, ami mégsem járja; mert lehet ugyan kitünő mesterséges világtítást előállítani, de azért mégis rossz a legtöbb iskolában. A lecke megtanulása, a külön-órák, a szabadba való járás ekkép a még jobban megkurtított délutánra esnek és ha ezek részben vagy egészben a délelőtti és délutáni tanítás közé tételnének, ha lehetséges, akkor a tanulóknak olyfokú kifáradását vonnák maguk után, hogy a délutáni oktatás eredménytelenségét előre jósolhatnók. Néhány délután felszabadítása által pedig szintén nem volna segítve ez állapotokon.

Azt azonban nem tudom belátni, hogy miért ne lehetne nagyjában a többség számára a ketté osztott tanítást a mai formájában fentartani, a kisebbség számára pedig az egyhuzamos tanítást berendezni? Ha Hamburgban meg lehet tenni, miért ne lenne minálunk. Azon rendelkezéstől lehetne függővé tenni, hogy az egyhuzamos tanításra jelentkezőknek ki kellene mutatniok, miszerint az ő életmódjuknak ezen beosztás jobban felel meg, vagy talán azt is lehetne kimondani, hogy tandíj alól csak az olyan menthető fel, akinek az ily rendszerű iskolába családi körülményei folytán lépnie kell. (Amsterdammak négyféle tandíjú elemi iskolája van.) Lehetséges volna az utóbbiakat a polgári iskolákkal egybekötni, hiszen a német polgári iskola az ugyancsak 8 osztályú elemitől csakis a tandíjban és az idegen nyelv tanításában különbözik. Az elsőkét pedig idővel szerves kapcsolatba lehetne hozni a napközi otthonokkal, úgy hogy reggel 8-tól 12-ig és délután 2-től 6-ig volnának a gyermekek az iskola falai között, amiből 6 óra jutna a tanulásra és foglalkozásra, legalább 2 óra pedig a szünetekre. Hogy a kezűgyesség jelentékeny helyet vívna ki magának, természetes; a dresdeni városi kiállításon Worms városa

bemutatta a kézügyességnek beolvasztását a tananyagba. A mindinkább elszaporodó magániskolák kivétel nélkül hivei az egyhuzamos tanításnak, melyek pedig a polgári iskolánál sokkal magasabb tandíjat szednek, a városi elemi iskoláktól számos tanulót hódítanak el és előbb-utóbb kényszeríteni fogják a fővárost, hogy velük a versenyt fölvegye. Jelenleg sok szülő így okoskodik: «Ha gyermekemet a városi iskolába adom, feltéve, hogy a váltakozó rendszerű tanítást elkerüli, a priváta miatt csak délben kerül haza. Tehát inkább adok hozzá egy pár forintot, magániskolába járatom és biztos vagyok, hogy gyermekem délutánja szabad» — és igaza van.

JUBA ADOLF.

A VIZSGÁLATOK.

Az évvégi vizsgálatok kérdése éppen olyan régi, mint maga az iskola. És éppen úgy nincs megtalálva tökéletes módja, mint magának a nevelésnek sincs megtalálva. Csak törekszünk feléje.

De míg arról erősen meg vagyunk győződve, hogy a nevelésben és a tanításban elérhet valaki, egy igen különös alkotású s mondhatnám egészen speciális lángész, a tökéletességnek arra a magasztára, a melyet a tanároknak szóló Utasítások kitűznek: addig szilárd meggyőződésem, hogy a közvizsgálatok kérdését soha senki tökéletesen meg nem fogja oldani.

Gondoltam: összeszedem azokat a nézeteket, a melyek e tárgyról legalább hazai folyóiratainkban megjelentek. A 70-es évektől a 90-es évekig csak az Orsz. Középisk. Tanáregyesületi Közönyben tizenöt olyan értekezést számítottam össze s olvastam el, a mely ezzel a háládatlan s majdnem megoldhatatlan kérdéssel foglalkozik. Ekkor tudvalevőleg lekerült a napirendről.

Közoktatásügyünk legkiválóbb elméi foglalkoztak vele, köztük Alexander Bernát, Felméri L., Névi s mások a nélkül, hogy megnyugtató eredményt értek volna el, olyat, a melyet legalább a többség minden pontjában elfogadott volna, olyat, a melyet egészében legalább egyetlen hozzászóló elfogadott volna. A hány hozzászóló, annyi vélemény. Ime egy kis sorozat belőlük.

Azt várják a vizsgálattól, hogy fejezze be ünnepélyesen az isk. évet, hogy mutassa meg, mit tud a tanítvány és a tanár, legyen fokmérője a gyermek logikai gondolkozásának; és a tanár logikai gondolkozásának; védje meg a gyermeket a tanítás esetleges elfogultságától; mutassa meg, mit, men nyit és hogyan tanultak évközben; döntse el az összes «kétes kalkulusú» gyerekekről, hogy voltaképpen melyik tanjegyet érdemlik hát, s végül legyen az az erős kapocs